O‘ZBEKISTON TARIXI FANI O‘QITUVCHISINING O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASH MAHORATINING NAZARIY ASOSLARI

Xolida Abdusomadova
Telefon raqam: +998 92 062 52 26
https://doi.org/10.5281/zenodo.23121215

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada O‘zbekiston tarixi fani o‘qituvchisining o‘quvchilar bilan ishlash mahoratining nazariy asoslari tadqiq etiladi. Muallif mazkur mahoratni umumpedagogik muloqot ko‘nikmalarining xususiy ko‘rinishi sifatida emas, balki fanning o‘ziga xos tabiatidan kelib chiqadigan mustaqil kasbiy konstrukt sifatida talqin qiladi. Tadqiqotda milliy tarix fanining ikki yoqlama tabiati — ilmiy bilish usuli hamda milliy o‘zlikni anglash vositasi sifatidagi vazifasi asoslanadi va aynan shu ikkilik o‘qituvchi faoliyatining markaziy pedagogik ziddiyatini tashkil etishi ko‘rsatiladi. Ishda L. Shulmanning fan-didaktik bilim konsepsiyasi, K. Barton va L. Levstikning tarixga munosabat holatlari tasnifi, J. Vertshning jamoaviy xotira nazariyasi, S. Vaynbergning tarixiy fikrlash evristikalari hamda M. Nystrandning dialogik o‘qitish tadqiqotlari metodologik tayanch sifatida qo‘llaniladi. Yakuniy qismda mahoratning uch o‘lchovli modeli, o‘quvchilarning oldindan mavjud tarixiy tasavvurlari bilan ishlash algoritmi va baholash mezonlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston tarixi, pedagogik mahorat, o‘quvchilar bilan ishlash, tarixiy fikrlash, manba tanqidi, jamoaviy xotira, dialogik o‘qitish, fan-didaktik bilim, tarixiy nuqtai nazar, axloqiy o‘lchov, o‘quvchi tasavvurlari, ishonch muhiti, qayta aloqa, milliy o‘quv dasturi, metodik model.

KIRISH

Pedagogik mahorat kategoriyasi o‘qituvchining kasbiy faoliyatini tavsiflovchi eng keng tarqalgan, ayni paytda eng kam aniqlashtirilgan tushunchalardan biridir. Ko‘p hollarda u umumiy muloqot ko‘nikmalari, nutq madaniyati va tashkilotchilik qobiliyati yig‘indisi sifatida talqin qilinadi. Bunday yondashuvning zaif tomoni shundaki, u mahoratni fan mazmunidan ajratadi va natijada barcha fan o‘qituvchilari uchun bir xil, universal tavsiyalar beradi. Holbuki amaliyot ko‘rsatadiki, o‘quvchilar bilan ishlashning samarali usullari fanning tabiatiga bevosita bog‘liq: matematika darsidagi muvaffaqiyatli muloqot modeli adabiyot yoki tarix darsida ayni o‘sha samarani bermasligi mumkin.

Mazkur bog‘liqlikning nazariy asosi L. Shulman kiritgan fan-didaktik bilim konsepsiyasida ochib berilgan. Unga ko‘ra, o‘qituvchining kasbiy bilimi na sof fan bilimi, na sof pedagogik bilimdir — u muayyan fan mazmunini muayyan o‘quvchilar uchun o‘zlashtiriladigan shaklga keltirish haqidagi alohida bilim turidir. Shulman mazkur bilimni o‘qituvchilik kasbining o‘ziga xos intellektual yadrosi deb hisoblagan. Shu mantiqqa ko‘ra, o‘quvchilar bilan ishlash mahorati ham fan mazmunidan mustaqil mavjud bo‘lmaydi: u har bir fanda o‘sha fanning tabiati bilan belgilanadigan o‘ziga xos shaklga ega bo‘ladi.

Shu o‘rinda «mahorat» va «pedagogik texnika» tushunchalarini farqlash zarur. Texnika — bu takrorlanuvchi, oldindan o‘rgatilishi mumkin bo‘lgan amallar majmui: ovozni boshqarish, sinfni tashkil etish, taqdimot tayyorlash. Mahorat esa aniq va takrorlanmas vaziyatda eng maqbul qarorni tanlay bilish qobiliyatidir. Aynan shu sababli mahoratni tayyor retseptlar shaklida uzatib bo‘lmaydi — u faqat real vaziyatlar tahlili va refleksiya orqali shakllanadi. Tarix darsida mazkur farq ayniqsa yaqqol ko‘rinadi:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o‘quvchining kutilmagan savoliga yoki munozarali fikriga qanday munosabat bildirish kerakligini hech qanday texnika oldindan belgilab bera olmaydi.

O‘zbekiston tarixi fani mazkur nuqtai nazardan alohida o‘rin tutadi, chunki u bir vaqtning o‘zida ikki vazifani bajaradi. Birinchi vazifa — ilmiy-bilish vazifasi: tarix o‘quvchiga dalillar asosida xulosa chiqarish, manbaga tanqidiy yondashish va voqealarni sabab-oqibat bog‘lanishlarida ko‘rish usulini o‘rgatadi. Ikkinchi vazifa — ijtimoiy-tarbiyaviy vazifa: milliy tarix yosh avlodda vatanparvarlik tuyg‘usi, o‘z xalqining o‘tmishiga hurmat va fuqarolik o‘zligini shakllantiradi. Ushbu ikki vazifa bir-biriga zid emas, biroq ular turli pedagogik usullarni taqozo etadi va aynan shu holat o‘qituvchi faoliyatining markaziy metodik ziddiyatini keltirib chiqaradi.

Ziddiyatning mohiyati quyidagicha. Agar o‘qituvchi faqat ikkinchi vazifaga tayansa, dars tayyor xulosalarni yetkazishga aylanadi va o‘quvchida mustaqil tahlil ko‘nikmasi shakllanmaydi. Agar u faqat birinchi vazifaga tayansa, fan o‘zining qadriyat yo‘nalganligini yo‘qotadi. Mahoratning mazmuni esa aynan ikki vazifani qarama-qarshi qo‘ymaslikda: milliy o‘zlikni anglashni dalilga asoslangan fikrlash orqali shakllantirishda namoyon bo‘ladi. Dalil bilan mustahkamlangan e’tiqod tashqi ta’sirga ancha barqaror bo‘ladi — bu esa tarbiyaviy vazifaning o‘zini ham kuchaytiradi.

Mazkur masalaning xalqaro ilmiy adabiyotdagi eng izchil tahlili K. Barton va L. Levstik tadqiqotlarida berilgan. Mualliflar o‘quvchi va o‘qituvchining o‘tmishga munosabatini bir necha holatga ajratadilar: o‘zini tarix bilan aynanlashtirish, analitik tahlil, axloqiy baho berish hamda o‘tmishni namoyish etish. Ularning asosiy xulosasi shundan iboratki, mazkur holatlarning hech biri o‘z-o‘zidan nuqsonli emas; nuqson ulardan birining mutlaqlashtirilishida yuzaga keladi. Shu bois tarix o‘qituvchisining mahorati ushbu holatlarni muvozanatda saqlab, o‘quvchini ularning barchasi bilan ishlashga o‘rgatishdan iborat bo‘ladi.

Muammoning yana bir muhim qatlami J. Vertsh ishlab chiqqan jamoaviy xotira nazariyasi orqali ochiladi. Olimning ko‘rsatishicha, har bir madaniyat o‘z a’zolariga o‘tmishni tushunishning tayyor narrativ qoliplarini taqdim etadi va insonlar yangi tarixiy ma’lumotni aynan shu qoliplar orqali idrok etadilar. Pedagogik jihatdan bu g‘oyat muhim: o‘quvchi tarix darsiga bo‘sh ong bilan kelmaydi. U oila, mahalla, kitob, kino va internet orqali shakllangan, hissiy jihatdan qadrli bo‘lgan tayyor tarixiy manzaraga ega bo‘ladi. Fizika yoki kimyo darsidan farqli o‘laroq, bu yerda o‘qituvchi avvalgi bilimning yo‘qligi bilan emas, mavjud va mustahkam o‘rnashgan tasavvurlar bilan ishlaydi.

Bundan metodik jihatdan hal qiluvchi xulosa kelib chiqadi: o‘quvchining oldindan mavjud tarixiy tasavvurlarini oddiygina «noto‘g‘ri» deb e’lon qilish va ularning o‘rniga darslik matnini qo‘yish samarasiz usuldir. Bunday yondashuv ichki qarshilik uyg‘otadi, chunki mazkur tasavvurlar o‘quvchi uchun shunchaki ma’lumot emas — ular uning oilasi va yaqin muhiti bilan bog‘liq. Mahoratning mazmuni ularni o‘chirishda emas, balki o‘rganish obyektiga aylantirishda: «bu fikr qayerdan kelib chiqqan?», «uni qanday dalil bilan tekshirish mumkin?» degan savollar orqali o‘quvchining o‘zini tekshiruvchi mavqeiga olib chiqishda namoyon bo‘ladi.

Ushbu ishning texnologik asosini S. Vaynberg aniqlagan tarixiy fikrlash evristikalari tashkil etadi. Olim tarixchi-mutaxassislar va o‘quvchilarning bir xil hujjatlar bilan ishlashini qiyoslab, uchta asosiy usulni ajratdi: manbaga murojaat — matnni o‘qishdan oldin uning muallifi va maqsadini aniqlash; kontekstlashtirish — hujjatni o‘z davri sharoitlariga joylashtirish; o‘zaro tasdiqlash — turli manbalarni solishtirish. Uning asosiy xulosasi pedagogik jihatdan muhim: mazkur ko‘nikmalar tabiiy ravishda shakllanmaydi va maxsus o‘rgatilishi lozim. P. Seyksas va T. Morton esa tarixiy fikrlashning oltita tayanch tushunchasini ajratib, ular orasida tarixiy nuqtai nazarni qabul qilish va axloqiy o‘lchov tushunchalari milliy tarix darsida o‘quvchilar bilan ishlash uchun eng muhim vositalar ekanligini ko‘rsatdilar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mahoratning kommunikativ va munosabat o‘lchovlari ham mustaqil ahamiyatga ega. M. Nystrand rahbarligida o‘tkazilgan keng ko‘lamli sinf tadqiqotlari dialogik o‘qitish — haqiqiy ochiq savollar, o‘quvchi javobining keyingi savolga asos bo‘lishi va uzun muhokama epizodlari — o‘quv natijalari bilan ijobiy bog‘liq ekanligini ko‘rsatdi. Ayni paytda sinf muloqotining ustunlik qiluvchi shakli hamon «savol — javob — baho» sxemasidan iborat bo‘lib qolmoqda. J. Xetti tomonidan amalga oshirilgan ko‘plab meta-tahlillar sintezi esa o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabat sifati o‘zlashtirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatuvchi omillar qatoriga kirishini ko‘rsatdi. Tarix darsida bu omilning ahamiyati yanada ortadi: o‘quvchi o‘zining ishonchsiz yoki umumqabul qilingan fikrdan farq qiluvchi talqinini faqat xavfsiz muhitda ovoz chiqarib aytadi.

O‘zbekiston sharoitida masalaning dolzarbligi bir necha omil bilan belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022—2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturda yangi Milliy o‘quv dasturini ta’lim jarayoniga joriy etish hamda o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini baholash tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish vazifalari belgilangan. Ikkinchi omil axborot muhiti bilan bog‘liq: arxiv hujjatlarining raqamlashtirilishi tarixni o‘rganish uchun yangi imkoniyatlar yaratgan bo‘lsa, internet makonida dalilsiz talqinlar va tarixiy soxtalashtirish holatlari ham ko‘paymoqda. O‘quvchi uchun bu oqimni saralashda asosiy yo‘lboshchi — o‘qituvchidir.

Maqolaning maqsadi O‘zbekiston tarixi fani o‘qituvchisining o‘quvchilar bilan ishlash mahoratining nazariy asoslarini aniqlash va uning tarkibiy modelini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan tashkil topadi: fanning ikki yoqlama tabiatidan kelib chiqadigan pedagogik ziddiyatni asoslash; mahoratning tarkibiy o‘lchovlarini ajratish; o‘quvchilarning oldindan mavjud tasavvurlari bilan ishlash algoritmini ishlab chiqish hamda baholash mezonlarini belgilash. Ish tizimli-strukturaviy tahlil, qiyosiy va nazariy modellashtirish metodlariga tayanadi. Ilmiy yangilik mahoratni uch o‘lchovli konstrukt sifatida asoslash va o‘quvchi tasavvurlarini o‘chirish emas, tekshirish obyektiga aylantirish tamoyilini metodik algoritm shaklida taqdim etishdan iborat. Tadqiqot natijalaridan tarix o‘qituvchilari malakasini oshirish kurslarida va pedagogik oliy ta’lim muassasalarining o‘quv dasturlarini takomillashtirishda foydalanish mumkin.

ASOSIY QISM

1. Mahoratning uch o‘lchovli tuzilishi

Birinchi o‘lchov — gnoseologik. U o‘qituvchining fan metodini egallaganligini va uni o‘quvchi darajasiga moslashtira bilishini qamrab oladi: manbani tahlil qila olish, bir hodisaga oid turli qarashlarni bilish, dalil bilan talqinni ajratish hamda o‘z bilmasligini tan ola bilish. Oxirgi jihat alohida ahamiyatga ega: tarixda javobi aniq bo‘lmagan masalalar ko‘p va o‘qituvchining buni ochiq aytishi uning obro‘sini pasaytirmaydi, aksincha, fanning haqiqiy tabiatini ko‘rsatadi.

Ikkinchi o‘lchov — kommunikativ. U savol qo‘yish madaniyati, o‘quvchi javobini rivojlantirish, muhokamani boshqarish va kutish vaqtini saqlash ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Mazkur o‘lchovning asosiy ko‘rsatkichi — darsda o‘qituvchi nutqi bilan o‘quvchilar nutqi o‘rtasidagi nisbat hamda ochiq savollarning ulushidir.

Uchinchi o‘lchov — aksiologik-munosabat. U o‘quvchining fikriga hurmat, xato va ishonchsiz fikr bildirish uchun xavfsiz muhit yaratish, hissiy jihatdan nozik mavzularda muvozanatni saqlash qobiliyatini qamrab oladi. Tarix darsida ushbu o‘lchov boshqa fanlarga nisbatan ko‘proq yuklama oladi, chunki muhokama predmeti ko‘pincha o‘quvchining oilaviy xotirasi va o‘zlik tasavvuri bilan bevosita bog‘langan bo‘ladi.

Uch o‘lchovning rivojlanish darajasi mos tushmasligi mumkin. Fanni chuqur biladigan o‘qituvchi savol berish madaniyati bo‘yicha zaif bo‘lishi; samarali muloqot qura oladigan pedagog esa manba bilan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ishlash ko‘nikmasiga ega bo‘lmasligi mumkin. Mahoratni rivojlantirish bo‘yicha metodik ish aynan shu nomutanosiblikni aniqlashdan boshlanishi lozim.

2. O‘quvchilarning oldindan mavjud tarixiy tasavvurlari bilan ishlash

Taklif etilayotgan algoritm to‘rt qadamdan iborat. Birinchi qadam — aniqlash: mavzuni bayon qilishdan oldin o‘quvchilarning mazkur davr yoki shaxs haqidagi tasavvurlari qisqa yozma yoki og‘zaki shaklda yig‘iladi. Bu bosqichda hech qanday baho berilmaydi.

Ikkinchi qadam — manbaga ko‘chirish: o‘qituvchi «bu fikr qayerdan kelgan?» degan savolni qo‘yadi. O‘quvchilar o‘z tasavvurlarining manbasini — oila rivoyati, kitob, film, internet — aniqlaydilar. Shu tariqa tasavvur tekshirilishi mumkin bo‘lgan da’voga aylanadi.

Uchinchi qadam — tekshirish: o‘quvchilarga mavzuga oid hujjat yoki bir necha manba parchasi beriladi va ular o‘z dastlabki tasavvurlarini shu materiallar bilan solishtiradilar. Bu yerda Vaynberg ajratgan uch evristika amaliy mashq shaklida qo‘llaniladi.

To‘rtinchi qadam — qayta shakllantirish: o‘quvchi o‘z dastlabki fikrini saqlaydi, to‘ldiradi yoki o‘zgartiradi va bu qarorini dalil bilan izohlaydi. Muhim metodik tamoyil shundaki, fikrning o‘zgarishi majburiy natija sifatida talab qilinmaydi; talab qilinadigan narsa — har qanday holatda dalil keltirish.

Mazkur algoritmning pedagogik qiymati ikki tomonlama. Bir tomondan, u o‘quvchining ichki qarshiligini keltirib chiqarmaydi, chunki uning tasavvuri hurmat bilan qabul qilinadi. Ikkinchi tomondan, u tarixiy fikrlash ko‘nikmalarini real, o‘quvchi uchun shaxsan ahamiyatli materialda mashq qildiradi.

3. Sinfdagi dialogni tashkil etish mahorati

Dialogik dars oddiy muhokamadan uch belgisi bilan farq qiladi. Birinchisi — savolning haqiqiy ochiqligi: o‘qituvchi oldindan belgilangan yagona javobni kutmaydi. Ikkinchisi — o‘quvchi javobining keyingi savolga asos bo‘lishi: suhbat stsenariy bo‘yicha emas, sinfning fikr harakatiga ergashib rivojlanadi. Uchinchisi — muhokama epizodlarining davomiyligi: qisqa javoblar almashinuvi emas, bir masala ustida izchil ishlash.

Tarix darsida dialogni tashkil etishning samarali shakllaridan biri — ikki asosli qarashni yonma-yon qo‘yish. O‘quvchilarga bir voqeaga oid ikki xil manba beriladi va ular har bir manbaning muallifi kim bo‘lganini, uning maqsadi va cheklovlari nimada ekanligini aniqlaydilar. Bunda maqsad «qaysi manba to‘g‘ri?» degan savolga javob topish emas, balki har bir manbaning nimani ko‘rsata olishi va nimani ko‘rsata olmasligini tushunishdir.

Dialogni tashkil etishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari hisobga olinishi shart. Besh-oltinchi sinflarda muhokama aniq, ko‘rgazmali material — rasm, buyum tasviri, qisqa hujjat parchasi atrofida qurilishi lozim; mavhum tushunchalar bilan ishlash bu bosqichda hali qiyin kechadi. Yuqori sinflarda esa muhokama predmeti sifatida talqinlar farqi, sabab-oqibat zanjirlarining murakkabligi va axloqiy baho masalalari olinishi mumkin. Yosh xususiyatini e’tiborsiz qoldirish ikki xil xatolikka olib keladi: quyi sinflarda haddan tashqari murakkab savol o‘quvchini sukutga mahkum etsa, yuqori sinflarda haddan tashqari sodda savol qiziqishni so‘ndiradi.

Dialogning muhim sharti — qayta aloqa madaniyati. O‘quvchi javobidan keyingi munosabat faqat «to‘g‘ri» yoki «noto‘g‘ri» shaklida bo‘lsa, muhokama darhol to‘xtaydi. Rivojlantiruvchi munosabat esa javobni keyingi qadamga olib chiqadi: dalil so‘raydi, muqobil qarashni eslatadi yoki fikrni aniqlashtirishni taklif qiladi.

4. Mahoratni baholash mezonlari va rivojlantirish shartlari

Baholash to‘rt mezon asosida amalga oshiriladi. Birinchi mezon — savollar sifati: ochiq va yopiq savollar nisbati hamda ularning kognitiv darajasi. Ikkinchi mezon — o‘quvchilarning nutqiy faolligi: dars vaqtining qancha qismi o‘quvchilar fikriga ajratilgani. Uchinchi mezon — dalil bilan ishlash: o‘quvchilardan o‘z fikrini asoslash qanchalik izchil talab qilinishi. To‘rtinchi mezon — muhit sifati:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o‘quvchilar ishonchsiz yoki umumqabul qilingan qarashdan farq qiluvchi fikrni bildirishga jur’at eta oladimi.

Ushbu mezonlarning barchasi dars kuzatuvi yoki yozuvi orqali obyektiv qayd etilishi mumkin, bu esa mahoratni umumiy taassurot darajasidan o‘lchanadigan ko‘rsatkichlar darajasiga olib chiqadi.

Mahoratni rivojlantirishning uch sharti ajratiladi. Birinchisi — o‘z darsini refleksiv tahlil qilish amaliyoti: o‘qituvchi o‘z darsining yozuvidan yuqoridagi ko‘rsatkichlarni mustaqil hisoblaydi. Ikkinchisi — kasbiy hamjamiyatda muhokama: hamkasblar bilan birgalikda dars tahlili yakka tajribani umumiy kasbiy bilimga aylantiradi. Uchinchisi — fan bo‘yicha uzluksiz izlanish: manba bilan ishlamaydigan o‘qituvchi o‘quvchiga manba bilan ishlashni o‘rgata olmaydi.

XULOSA

O‘tkazilgan nazariy tahlil O‘zbekiston tarixi fani o‘qituvchisining o‘quvchilar bilan ishlash mahorati umumpedagogik muloqot ko‘nikmalariga reduksiya qilinishi mumkin emasligini ko‘rsatdi. Birinchidan, fan-didaktik bilim konsepsiyasiga muvofiq, mahorat fan mazmunidan mustaqil mavjud bo‘lmaydi: u har bir fanda o‘sha fanning tabiati bilan belgilanadigan o‘ziga xos shaklga ega.

Ikkinchidan, milliy tarix fanining o‘ziga xosligi uning ikki yoqlama vazifasida: u ham ilmiy bilish usuli, ham milliy o‘zlikni anglash vositasidir. Ushbu vazifalar bir-biriga zid emas, biroq ularni muvozanatlashtirish o‘qituvchidan alohida mahorat talab qiladi. Eng samarali yechim — milliy o‘zlikni anglashni dalilga asoslangan fikrlash orqali shakllantirish, chunki dalil bilan mustahkamlangan e’tiqod tashqi ta’sirga ancha barqaror bo‘ladi.

Uchinchidan, tarix darsida o‘qituvchi avvalgi bilimning yo‘qligi bilan emas, o‘quvchida allaqachon mavjud bo‘lgan va hissiy jihatdan qadrli tasavvurlar bilan ishlaydi. Shu bois ularni «noto‘g‘ri» deb e’lon qilish samarasiz; mahorat ularni o‘rganish va tekshirish obyektiga aylantirishda namoyon bo‘ladi.

To‘rtinchidan, taklif etilgan to‘rt qadamli algoritm — aniqlash, manbaga ko‘chirish, tekshirish va qayta shakllantirish — o‘quvchining qarshiligini keltirib chiqarmasdan tarixiy fikrlash ko‘nikmalarini mashq qildirish imkonini beradi. Uning tayanch tamoyili shundaki, o‘quvchidan fikrini o‘zgartirish emas, uni dalil bilan asoslash talab qilinadi.

Beshinchidan, mahoratning uch o‘lchovi — gnoseologik, kommunikativ va aksiologik-munosabat — bir-birini almashtira olmaydi. Fanni chuqur bilish savol berish madaniyatini kafolatlamaydi; samarali muloqot esa manba bilan ishlash ko‘nikmasining o‘rnini bosmaydi.

Oltinchidan, mahorat umumiy taassurot emas, o‘lchanadigan hodisadir. Savollar sifati, o‘quvchilarning nutqiy faolligi, dalil talab qilinishining izchilligi va sinfdagi ishonch muhiti dars kuzatuvi orqali obyektiv qayd etilishi mumkin. Aynan shu ko‘rsatkichlar malaka oshirish ishini aniq yo‘naltirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ergashbaev S. O‘zbekiston sharoitida uzluksiz ta’lim tizimi orqali yoshlarning ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirish // Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами. — 2025. — Т. 1, № 1. — С. 314—316.
2. Shulman L.S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. — 1986. — Vol. 15, № 2. — P. 4—14.
3. Barton K.C., Levstik L.S. Teaching History for the Common Good. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. — 310 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

4. Ergashbayev S. Uzluksiz ta’lim tashkil etish orqali yoshlarning ma’naviy-falsafiy dunyoqarashini yuksaltirish // Bulletin of Contemporary Researches: Multidisciplinary. — 2025. — Vol. 1, № 1. — P. 10—13.
5. Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. — Philadelphia: Temple University Press, 2001. — 255 p.
6. Wertsch J.V. Voices of Collective Remembering. — Cambridge: Cambridge University Press, 2002. — 202 p.
7. Mirzaolimjon og‘li M.M., Shohbozbek E. Yangi O‘zbekistonning ta’lim siyosati va universitetlarning yangi modellari // Pedagogik islohotlar va ularning yechimlari. — 2025. — Vol. 16, № 01. — B. 325—328.
8. Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. — Toronto: Nelson Education, 2013. — 218 p.
9. Nystrand M. Opening Dialogue: Understanding the Dynamics of Language and Learning in the English Classroom. — New York: Teachers College Press, 1997. — 156 p.
10. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009. — 378 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.